

Ivana Radovanović*
Kriminalističko-policijski univerzitet

Danijela Spasić**
Kriminalističko-policijski univerzitet

Značaj koncepta situacione prevencije u školama za smanjivanje dostupnosti objekata za klađenje i kockanje

SAŽETAK

Školska sredina predstavlja važno okruženje u kome se odvija znatan deo procesa prevencije različitih vidova problematičnog ponašanja mladih. U njihovom sprečavanju, pored mnogobrojnih programa usmerenih na razvoj socijalnih i ličnih snaga i kompetencija učenika, programi situacione prevencije zauzimaju značajno mesto. Iako se u školama sprovode mnogobrojni preventivni programi, saradnja sa ostalim subjektima društva u procesu prevencije od izuzetnog je značaja. Pored porodice, policije i Centara za socijalni rad, subjekti lokalne zajednice, u prvom redu oni koji pripadaju i pokrivaju prostor rekreativnih aktivnosti i zabave, imaju važnu ulogu. Važnost te uloge i saradnje sa obrazovnim ustanovama proističe iz rezultata mnogobrojnih istraživanja koji pokazuju da laka dostupnost duvana, alkohola i drugih PAS, kao i mesta i prilika za klađenje i kockanje, u velikoj meri povećava stepen upražnjavanja ovih aktivnosti u populaciji adolescenata. Upravo je značaj koncepta situacione prevencije u smanji-

* ivana.radovanovic@kpu.edu.rs

** danijela.spasic@kpu.edu.rs

vanju dostupnosti PAS i objekata za klađenje/kockanje u blizini škola u fokusu interesovanja autora ovog rada. U radu će biti sagledane i mogućnosti njegove primene u okruženju obrazovnih ustanova, kao i trenutna situacija i potrebe u našoj sredini. Takođe, u radu će biti dat osvrt na aktuelna istraživanja, sa posebnim naglaskom na ona koja se odnose na posledice lake dostupnosti adolescentima objekata za klađenje/kockanje, njihov prostorni raspored u odnosu na vaspitno-obrazovne ustanove i zakonsku regulativu u ovoj oblasti koja zabranjuje pristup maloletnim licima tim objektima, kao i njihovo lociranje u blizini škola.

KLJUČNE REČI: *situaciona prevencija, adolescenti, škola, klađenje, kockanje*

UVOD

Kada se govori o školskoj sredini u kontekstu bezbednosti i prevencije problematičnog ponašanja mladih, uglavnom se misli i govori o nasilju (pre svega vršnjačkom nasilju), s jedne strane, i o programima tzv. socijalne/razvojne prevencije, sa druge. U pitanju su preventivne intervencije koje uglavnom obuhvataju različite vrste edukacija, treninga i obuka za unapređenja životnih i socijalnih veština, razvoja kompetencija mladih i jačanje otpornosti mladih na negativne uticaje iz okruženja, a koje su usmerene na nasilna ponašanja. Ipak, uslovno rečeno, „nasuprot tome” stoji podjednako važna grupa problema u ponašanju koja u velikoj meri opterećuje i kompromituje funkcionisanje školskog sistema i bezbednost svih aktera – ponašanja koja podrazumevaju različite oblike zavisnosti, kao i načini postupanja koji pripadaju konceptu situacione prevencije. Cilj ovog rada je da se skrene pažnja na jedan od problema, koji je, čini se, ostao malo van fokusa interesovanja, a to je problem kockanja i klađenja učenika i razvoj zavisnosti od ovih oblika igara na sreću, kao i na pojedine tehnike situacione prevencije kojima se kroz smanjivanje dostupnosti i prilika, kao i kroz smanjivanje provokacija može uticati na sprečavanje ovih oblika zavisnosti.

Priliv novca u budžete država u kojima je kockanje legalizovano, u velikom broju zemalja meri se u milionima dolara na godišnjem nivou, dok profit ove industrije, kao jedne od najbrže rastućih industrija, na globalnom nivou godišnje iznosi više od 700 milijardi dolara (Report Linker, 2022). Ipak, negativne posledice su brojne i obuhvataju mnogobrojne sfere života ne samo pojedinca, već i cele zajednice. Osim toga, komorbiditet patološkog kockanja i mentalnih

poremećaja, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (PAS), kao i drugih oblika kriminalnog ponašanja (krađa, prevara, ucena, nasilja...) potvrđena je u mnogim istraživanjima (Bjelajac, 2017; Kryszajtyś, et al., 2018; Milošević i Milošević, 2020; Okić i Mađar Stijepić, 2022; Denčić, 2023). Sve to upućuje da su istraživanja i na njima zasnovane preventivne intervencije u cilju sprečavanja razvoja patološkog kockanja, naročito kod najosetljivije populacije, kod adolescenata, više nego neophodna.

PATOLOŠKO/PROBLEMATIČNO KOCKANJE

Prema zakonodavstvu Republike Srbije, „Igrama na sreću smatraju se igre u kojima se učesnicima, uz naplatu, pruža mogućnost da ostvare dobitak u novcu, stvarima, uslugama ili pravima, pri čemu dobitak ili gubitak ne zavisi od znanja ili veštine učesnika u igri, nego od slučaja ili nekog neizvesnog događaja” (Zakon o igrama na sreću¹, čl. 2) i obuhvataju: klasične igre na sreću (loto, bingo, tombola i sl.), posebne igre na sreću (klađenje, igre na automatima i sl.) i nagradne igre u robi i uslugama.

Igre na sreću mogu biti različito definisane, a zajednički elementi su im ulaganje, neizvesnost ishoda i rizik (Dodig, 2013). Osim toga, ono što im je zajedničko jeste visok adiktivni potencijal, naročito kada su u pitanju mladi. Među njima posebno prednjači sportsko klađenje, koje ta neizostavna veza sa sportskim događajima čini posebno privlačnim i zanimljivim (Ricijaš i sar., 2016). Ono što dodatno komplikuje stvari kada je u pitanju sportsko klađenje jesu veoma blagonaklon odnos društva prema ovim ponašanjima, „često prisutno potcjenjivanje njene rizičnosti” i stavovi da sportsko klađenje zapravo i nije kockanje (Ricijaš i sar., 2016: 40), iako i istraživanja i klinička praksa govore drugačije.

Karakteristike perioda adolescencije, koga, pored burnog procesa razvoja, odlikuje i želja za eksperimentisanjem, preuzimanjem rizika i traganje za uzbuđenjima, čine osobe u ovom periodu prijemčljivijim za upuštanje u aktivnosti kojima bi ove potrebe zadovoljile. Igre na sreću nude upravo sve to. To adolescente istovremeno čini i vulnerabilnijim na negativne uticaje ovih aktivnosti i razvoj zavi-

1 Zakon o igrama na sreću Republike Srbije, Službeni glasnik, br. 18/2020.

snosti (Isić-Imamović i Maglić, 2020). Ono što dodatno komplikuje stvari je činjenica da je reklamiranje kockanja i klađenja, kojim se u velikoj meri normalizuje ova aktivnost, često vezana za sport, sportske događaje i sportske klubove. U poslednje vreme teško se može videti neki sportski događaj koji nije praćen reklamom nekog od priređivača igara na sreću (što uživo, što kroz TV reklame). Ni sportski klubovi nisu ostali imuni na ovaj marketing, pa se u naziv takmičenja i nemalog broja klubova često „ugrađuje” i naziv sponzora – nekog od priređivača ovih igara.²

Patološko kockanje u Dijagnostičko-statističkom priručniku za mentalne poremećaje Američke psihijatrijske asocijacije (DSM-V, 2013)³, nazvano poremećaji vezani za kockanje (*Gambling disorder*), uvršteno je u kategoriju zavisnosti (nehemijske zavisnosti, tj. zavisnosti bez supstance). Ova klasifikacija inicirana je činjenicom da je patološko kockanje poremećaj sličan poremećajima povezanim sa PAS po više kriterijuma, kao što su, na primer, klinička slika, visok stepen komorbiditeta ovih poremećaja, tretman i dr.⁴ Patološko kockanje podrazumeva obrazac ponašanja koji karakteriše stalno klađenje uprkos višestrukim problemima u različitim oblastima života pojedinca (ličnom, porodičnom, profesionalnom...) i može se dijagnostikovati na osnovu ispunjavanja najmanje 4 od postojećih 10 kriterijuma tokom poslednjih 12 meseci:

1. Stalno razmišljanje o kockanju (prethodnom ili planiranje budućih aktivnosti);
2. Potreba za sve većim ulozima radi doživljavanja uzbuđenja;
3. Nemogućnost kontrolisanja, smanjivanja ili izbegavanja kockanja;
4. Nemir ili razdražljivost pri pokušajima smanjivanja ili izbegavanja kockanja;
5. Kockanje se koristi kao način da se pobegne od problema, stresa ili loših raspoloženja i uznemirenosti;
6. Pokušaji vraćanja izgubljenog kroz kockanje novim kockanjem;

2 Npr. Mozart bet Super liga Srbije, KK Partizan Mozart bet, KK Crvena zvezda Meridianbet...

3 American Psychiatric Association. DSM 5 diagnostic and statistical manual of mental disorders. 2013 (pp. 947-p).

4 <https://www.psychiatry.org/patients-families/gambling-disorder/what-is-gambling-disorder>

7. Laganje o kockanju i razmerama kockanja;
8. Gubitak važnih poslovnih i profesionalnih prilika, pad školskog uspeha, ugrožavanje porodičnih i prijateljskih odnosa usled kockanja;
9. Oslanjanje na druge osobe radi pomoći u vraćanju kockarskih dugova.

Težina zavisnosti varira u odnosu na broj ispunjenih kriterijuma: blaga /4–5/, umerena /6–7/ i ozbiljna /8–9/ (DSM-V, 2013). Pored zavisnosti od kockanja, pažnju zahteva i tzv. problematično, tj. rizično kockanje koje, iako još uvek ne ispunjava kriterijume za postavljanje dijagnoze zavisnosti, može to lako postati ukoliko se adekvatno i na vreme ne reaguje. Kod osoba koje spadaju u grupu problematičnih kockara postoje problemi u bračnim, porodičnim, profesionalnim odnosima i oblastima života, prouzrokovani kockanjem i ispunjavaju 1–3 kriterijuma u periodu od 18 meseci. Kada je u pitanju populacija mladih uključena u ova ponašanja, izraz patološko kockanje često se zamenjuje izrazom problematično kockanje, kako bi se zbog svih razvojnih specifičnosti ove populacije izbegle moguće negativne posledice i njihova stigmatizacija.

RASPROSTRANJENOST KOCKANJA KOD NAS I U SVETU

Istraživanja prevalencije kockanja uopšte, a posebno od strane maloletnika u Srbiji nisu baš česta. Pre bi se moglo reći suprotno, kao i da to posebno važi za istraživanja preduzeta od strane državnih ustanova i institucija. Iako neki podaci istraživanja, koja su dostupna, govore o tome da se ne razlikujemo u velikoj meri od zemalja u okruženja, ipak nemamo previše razloga za zadovoljstvo. Kao što je to slučaj sa alkoholom i duvanskim proizvodima u vezi kojih postoje ograničenja kada su u pitanju maloletnici, slična situacija je i kada je kockanje u pitanju – kockanje je dostupno i pristupačno maloletnicima i oni u toj aktivnosti učestvuju u ne tako malom broju. Naprotiv, pojedini autori koji su se bavili ovom temom tvrde da je prevalencija problematičnog kockanja maloletnika u većini zemalja veća od prevalencije kod odraslih osoba, nekada čak i dvostruko (Hardoon, Derevensky & Gupta, 2003; Dodig, 2013; Kešetović, Šekarić i Lipovac, 2018; Ricijaš, 2020; Isić-Imamović i Maglić, 2020).

Prema podacima pojedinih istraživača, zastupljenost patološkog kockanja na globalnom nivou iznosi i do 3%, dok je problematično kockanje zastupljeno i do 3 ili 4 puta više (Čomić i sar., 2022). Procene zastupljenosti kockanja u Srbiji na osnovu istraživanja stilova života stanovništva, starosti između 18 i 64 godine, govore da je skoro petina ispitanika učestvovala u sportskom kladenju bar jednom tokom života, dok se njih 10% kladilo tokom meseca koji je prethodio istraživanju (Kilibarda i Nikolić, 2020). Isto istraživanje pokazuje da je problematično i patološko kockanje prisutno kod 1,6% ispitanika i da je procena da je ono prisutno kod između 50 i 100 hiljada ljudi uzrasta između 18 i 64 godine.

ESPAD⁵ istraživanje iz 2019. godine (ESPAD Group, 2020), u kom je učestvovalo preko 30 zemalja u Evropi, a koje se vrši na uzorku učenika uzrasta prve godine srednje škole, pokazalo je da je iskustvo kockanja u godini koja je prethodila istraživanju među učenicima uzrasta 15 i 16 godina imalo prosečno 22% učenika⁶, te da su zemlje koje prednjače po zastupljenosti Kipar i Grčka (33%), Italija i Crna Gora sa 32%, a da najniže procenete beleže Gruzija, Danska i Malta (ispod 15%). Srbija je po ovim nalazima na sedmom mestu, zajedno sa Farskim Ostrvima i Rumunijom sa 25%, što je nešto malo više od proseka. U svim zemljama koje su učestvovala u istraživanju, pa i u Srbiji, ova ponašanja su znatno zastupljenija kod dečaka nego kod devojaka, i to skoro dvostruko. Kada se pažnja obrati na rezultate koji se odnose na sportsko kladenje učenika, podaci su prilično zabrinjavajući. Srbija zauzima drugo mesto po procentu učenika koji su uključeni u sportsko kladenje, odmah nakon Hrvatske i Crne Gore i sa procentima znatno višim od proseka.⁷

Podaci istraživanja sprovedenih od strane domaćih autora nisu pokazali ništa manje razloga za brigu. Jugović navodi da se jedna trećina mladih kocka ili igra neku od igara na sreću, i to 54% mladića i 11% devojaka, kao i da skoro polovina muške omladine između 17 i 35 godina učestvuje u sportskom kladenju (Jugović, 2004: 199). I druga istraživanja na uzorcima mladih u Srbiji pokazala su da je priličan broj mladih uključen u ponašanja koja su povezana sa igrama na sreću i kladenjem. Serija istraživanja koja su sprovedli Trebješanin

5 European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs.

6 Različitih vrsta kockanja, uključujući i lutriju, igre na sreću na aparatima, sportsko kladenje...

7 Srbija 67%, Hrvatska 76%, Crna Gora 75%, prosek 45%.

i Jovanić u srednjim školama u pojedinim beogradskim opštinama (Novi Beograd⁸, Zemun⁹ i Stari grad¹⁰), pokazala su da se procenat učenika koji praktikuju sportsko klađenje kreće između 23% u 2013. godini, 37,5% u 2014. i 42,4% u 2016. godini. Isti set istraživanja pokazuje da se procenat učenika kod kojih postoji rizik za nastanak patološkog kockanja kreće između 2,9 i 1,9%, a procenat učenika kod kojih već postoje karakteristike patološkog kockara kreće se od 1,8 do 3,6%. Ipak, ono što može dodatno da zabrine je ponovo potvrđena veza između sportskog klađenja i drugih rizičnih i kriminalnih ponašanja mladih, kao što su pijenje alkohola i opijanje, korišćenje marihuane i drugih PAS, nasilna ponašanja, nošenje oružja, krađe i dr. (Kešetović, Šekarić i Lipovac, 2018; Gupta & Derevensky, 2000; Isić-Imamović i Maglić, 2020; Milošević i Milošević, 2020; Denčić, 2023). Podaci o uzrastima na kojima dolazi do prvog iskustva sa kockanjem¹¹ govore o tome da ne samo što su ta iskustva u doba maloletništva, kod nekih čak i oko 10. godine, već i da su ona neretko uz podršku i pomoć nekog od članova porodice. Više od polovine učenika iz uzorka prvo iskustvo sa igrama na sreću imalo je između 10–14. godine, a najmlađi ispitanik koji patološki kocka ima 12 godina. Velika većina učenika iz uzorka (njih 2/3) svedoči da se kladionice i kazina nalaze blizu škole, a 1/5 je u kladionicu ili kockarnicu odlazila tokom velikog odmora.

KONCEPT SITUACIONE PREVENCIJE KRIMINALA

Situaciona prevencija kao koncept u prevenciji kriminala, koji počinje intenzivnije da se razvija sedamdesetih godina prošlog veka, podrazumeva sve one aktivnosti koje su usmerene na smanjivanje prilika i mogućnosti za izvršenje nekog krivičnog dela ili nekog drugog

8 <https://www.grandslotclub.rs/wp-content/uploads/2019/04/Istrazivanje-opstina-Novi-Beograd-2013.pdf>

9 <https://grandslotclub.rs/wp-content/uploads/2019/04/Istrazivanje-opstina-Zemun-2014.pdf>

10 https://grandslotclub.rs/wp-content/uploads/2019/04/Osnovni-nalazi-Trebjesanin-Jovanic-pat_-kock_-S_-grad-9-mart-2016.pdf

11 Istraživanje Centra Život nije igra, dostupno na REZULTATI-ZA-KONFERENCIJU-NOVINARI-2.pdf (zivotnijeigra.com)

protivpravnog ponašanja i ostvaruje se kroz aktivnosti usmerene pre svega na povećanje napora, povećanje rizika, smanjivanje dobiti, smanjivanje provokacije i uklanjanje izgovora (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2010; Vuković, 2020). Tonri i Farrington na sličan način određuju pojam situacione prevencije, navodeći da ona predstavlja „intervencije dizajnirane da spreče pojavu zločina, pre svega kroz smanjivanje mogućnosti i povećanje rizika” (Tonry & Farrington, 1995: 2). Razvojem ovog pristupa, prilike za prestupničko ponašanje dobijaju na značaju i počinju da budu posmatrane kao faktori koji potpomažu to ponašanje i kao činioci njegovog ispoljavanja. Pretpostavka pristalica ovog koncepta je da je ponašanje promenljivo u zavisnosti od postojećih okolnosti, da različite okolnosti uslovljavaju i različita ponašanja i da se mnogi potencijalni uzroci kriminalnog ponašanja mogu pronaći u neposrednom situacionom kontekstu, a da okosnicu situacione prevencije čini menjanje i dizajniranje karakteristika fizičkog okruženja i manipulacija faktorima tog okruženja (Cornish & Clarke, 2003). Imajući u vidu u velikoj meri oportunističku prirodu prestupničkog ponašanja maloletnika, kao i ostale karakteristike ovog razvojnog perioda (nizak stepen samokontrole i nedostatak osećaja lične odgovornosti), čini se da su mere situacione prevencije usmerene na uklanjanje prilika i mogućnosti veoma poželjne i opravdane kada je u pitanju prevencija maloletničkog prestupništva (3). U skladu sa tim, u cilju smanjivanja mogućnosti i prilika za učestvovanje maloletnika u igrama na sreću i smanjivanje rizika za razvoj problematičnog kockanja kod mladih, neophodno je uložiti napore kako bi se dostupnost i pristupačnost ovih objekata u blizini škola svela na što manju meru.

ZAKONSKA REŠENJA U REPUBLICI SRBIJI

Kao i u većini zemalja u okruženju, i u našem zakonodavstvu postoje odrednice koje govore o tome da je učestvovanje maloletnim licima u igrama na sreću zabranjeno. U Zakonu o igrama na sreću u čl. 10. jasno se navodi da je maloletnim licima zabranjeno učestvovanje u klasičnim i posebnim igrama na sreću, da je zabranjeno omogućavanje učestvovanja maloletnih lica u tim igrama, kao i da je zabranjeno dopuštanje i omogućavanje ulaska maloletnicima u objekte u kojima se priređuju igre na sreću.

Za predmet ovog rada posebno su važni članovi u kojima je određeno da udaljenost objekata u kojima se priređuju igre na sreću, odnosno *najkraći bezbedni pešački put od najbliže ivice zgrade obrazovnih ustanova (osnovnih i srednjih škola) do ulaza u automat klub/kladionicu mora biti minimum 200 metara*, kao i da *udaljenost između dva objekta mora biti minimum 100 metara* (čl. 67 i čl. 82). Potvrdu da su ovi uslovi ispunjeni daje Republički geodetski zavod.

U istom Zakonu nalaze se još neke odredbe čiji je cilj zaštita maloletnih lica od negativnih uticaja dostupnosti ovih objekata, kao što su: da svi objekti imaju vidno istaknut natpis da je zabranjen ulazak licima mlađim od 18 godina; da unutar objekta, u neposrednoj blizini ulaznih vrata, istaknu poster veličine 100 x 80 santimetara, na kome se nalazi odgovarajući tekst o prevenciji bolesti zavisnosti, kao i kontakt podaci ustanove koju je ministarstvo nadležno za poslove zdravlja sertifikovalo za lečenje bolesti zavisnosti od igara na sreću; da na svakom pultu ili šalteru preko kojeg se registruje učestvovanje u igrama na sreću mora postojati brošura – flajer sa podacima o prevenciji bolesti zavisnosti, kao i kontakt podaci ustanove za lečenje bolesti zavisnosti od igara na sreću; da svi zaposleni koji imaju direktan kontakt sa učesnicima u igrama na sreću moraju biti osposobljeni za preventivno delovanje; da se oglašavanje i reklamiranje klasičnih i posebnih igara na sreću vrši uz obaveštenje o zabrani učestvovanja maloletnih lica i uz odgovarajući tekst upozorenja o prevenciji bolesti zavisnosti, kao i da je zabranjeno oglašavanje i reklamiranje igara na sreću i priređivača u štampanim i elektronskim medijima koji su namenjeni maloletnim licima (Zakon o igrama na sreću RS).

ZNAČAJ DOSTUPNOSTI ZA UČESTALOST KOCKANJA I KLAĐENJA

Na važnost dostupnosti skreću pažnju mnoga istraživanja i kod nas i u svetu, koja generalno govore o tome da široka dostupnost (alkohola, duvana, drugih PAS, oružja, pa i nasilja, kao i prilika i mesta za kockanje i klađenje) povećava u velikoj meri verovatnoću konzumiranja takvih supstanci, sadržaja ili aktivnosti.

O važnosti te široke dostupnosti, doduše posredno, govore i podaci iz istraživanja koje se odnosilo na korišćenje i rasturanje droge

od strane srednjoškolaca u Beogradu. S obzirom na nesumnjivu povezanost patološkog kockanja i zavisnosti od PAS u mnogim aspektima, nesumnjivo je da se paralela između ova dva ponašanja može povući i kada je u pitanju dostupnost. Podaci pomenutog istraživanja pokazali su da značajnu ulogu u uključivanje mladih u ova ponašanja imaju laka dostupnost droge kroz nuđenje droge učenicima od strane lokalnih dilera prisutnih u dvorištima i okruženju škola, postojanje supkulturalnih objekata u blizini škole (kao što su kafići, kladionice, kockarnice...), pripadnost vršnjačkim grupama i naročito navijačkim grupama i tako dalje (Radovanović, 2016).

Dostupnost i pristupačnost mogućnosti za kockanje predstavlja važne činioce uključivanja mladih u ove aktivnosti. Dostupnost označava prisutnost, legalno postojanje nekog sadržaja na određenom prostoru, a pristupačnost mogućnost konzumacije tog sadržaja (Welte, et al., 2004; Ricijaš i sar., 2016; Ricijaš, 2020; Isić-Imamović i Maglić, 2020). Pristupačnost ima nekoliko dimenzija i podrazumeva pristupačnost u smislu geografske, fizičke blizine objekata za kladeње i kockanje, vremensku pristupačnost u odnosu na vreme priređivanja igara, društvenu pristupačnost koja se ogleda u toleranciji, pozitivnim stavovima prema kockanju i minimiziranju štetnog potencijala kockanja i dr. (Dodig, 2013; Ricijaš, Maglica i Dodig Hundić, 2019; Isić-Imamović i Maglić, 2020; Ricijaš, 2020).

Mnoga istraživanja potvrđuju vezu između povećane dostupnosti i pristupačnosti kockanja i učestalosti u populaciji. Podaci govore da je zastupljenost problematičnog i patološkog kockanja evidentnija u onim područjima u kojima je i veća stopa dostupnosti kockanja (Welte, et al., 2004). U prilog tome govore i stavovi NCPG¹², koji ukazuju da je patološko kockanje prisutnije tamo gde je njegova veća dostupnost, da povećanjem dostupnosti raste i prosečna konzumacija, kao i prevalencija štetnih posledica (Welte, et al., 2004; Skoko, Topić Stipić i Primorac, 2015; Isić-Imamović i Maglić, 2020). Takođe, istraživanja koja su poredila stope problematičnog i patološkog kockanja u različitim područjima, paralelno sa promenama zakonske regulative, pokazala su da je došlo do povećanja tih stopa (sa 2,5% na 4,4%) u onim područjima u kojima je promena zakona išla u pravcu liberalizacije propisa u vezi kockanja i u kojima je došlo do povećanja broja kockarnica. Istraživanje takođe pokazuje da je među odraslim osobama koje žive u krugu od oko 10 milja od

12 National Council on Problem Gambling.

kockarnice duplo veća stopa patološkog i problematičnog kockanja (Welte, et al., 2004).

Iako je dostupnost kockarskih aktivnosti mladima neizbežna, jer je činjenica da je kockanje u većini zemalja u svetu legalizovano, pristupačnost je uglavnom ograničena jer je u većini zemalja kockanje za maloletnike zabranjeno.

UMESTO ZAKLJUČKA

Širenje legalnog i komercijalnog kockanja, i pored zakonskih ograničenja koja su postavljena u odnosu na učestvovanje maloletnika, predstavlja ozbiljan izazov za sve države. O problemu učestvovanja maloletnih lica u igrama na sreću ne priča se mnogo ili bar ne dovoljno. To posebno dobija na važnosti ako se podsetimo podataka koji govore o čestom komorbiditetu sa drugim problemima i oblicima delinkventnog ponašanja, kao i činjenice da je veliki broj patoloških kockara počeo sa kockanjem na ranim uzrastima.

Odgovor na pitanje zašto je ova delatnost prećutno „ispod radara” nadležnih državnih institucija može se potražiti i u podacima koji pokazuju da su kockanje i klađenje svuda u svetu veliki biznis u kom se stiče i obrće ogromna količina novca. Profit država od oporezivanja ovih delatnosti meri se u milionima evra¹³, a smatra se da ova industrija ima znatnog uticaja na razvoj lokalne ekonomije, razvoj turizma i zapošljavanje nemalog broja radnika (Milošević, 2020). Koliki je interes države u ovim aktivnostima može ilustrovati informacija o predlogu novog Zakona o igrama na sreću, iz koga je iz člana 5 izbačen stav 2, koji govori o namenskom trošenju dela sredstava (40%) za potrebe finansiranja Crvenog krsta Srbije, organizacija osoba sa invaliditetom i drugih udruženja iz oblasti socijalne zaštite, kao i za lečenja retkih bolesti (čl. 5 Zakona o igrama na sreću RS). Ministarstvo finansija Republike Srbije predložilo je novi zakon o igrama na sreću, koji je u skupštinskoj proceduri i u kome se, ni jednom rečju, ne navodi kako će biti raspoređen prihod koji

13 Neki nezvanični podaci iz medija govore da je direktni poreski prihod od kompanija iz betting sektora u Srbiji u 2022. godini iznosio između 240 i 250 miliona evra. izvor: <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/od-poreza-na-priredjivanje-igara-na-srecu-u-srbiji-moze-da-se-izgradi-25-bolnica/> dostupno 10.07.2024. god.

priređivači igara uplaćuju u republički budžet, a meri se stotinama miliona evra na godišnjem nivou.

Otuda i ne čudi što, kada je u pitanju prisustvo mladih u kladionicama, osim zakonske regulative, dalje se retko ide. Sudeći po razmerama zastupljenosti kockanja i klađenja maloletnika, njihovo prisustvo se retko kontroliše i naprednavedeni zakonski propisi se ne primenjuju u dovoljnoj meri ili nisu adekvatni. Naravno, kao i za sprečavanje većine oblika problema u ponašanju, ne samo zavisničkih nego i kriminalnog ponašanja uopšte, zakonska regulativa nije dovoljna. Ono što bi moglo imati efekta na smanjivanje obima učešća maloletnika u igrama na sreću, počev od smanjivanja njihove dostupnosti i pristupačnosti kroz adekvatne zakonske propise i njihovu striktnu primenu, jeste i kontrola ekspanzije online klađenja, kontrola oglašavanja, edukacija svih važnih subjekata, kao i preventivne intervencije i programi na svim nivoima.

LITERATURA

- Bjelajac, Đ. Ž. (2017). Patološko kockanje i kriminal. *Kultura polisa*, XIV, br. 34, 185–201.
- Vuković, S. (2020). *Prevenција kriminala*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In: Smith MJ & Cornish DB (Eds.), "Theory for practice in situational crime prevention", *Crime Prevention Studies*, Vol. 16. Monsey, NY: Criminal Justice Press: 41–96.
- Čomić, M., Knežević, V., Dickov, A., Ratković, D. i Abazović, M. (2022). Patološko kockanje – zavisnost ili poremećaj kontrole impulsa? *Ti-močki medicinski glasnik*, Vol. 47, br. 4, 157–162.
- Denčić, M. (2023). Štetne posledice problematičnog kockanja. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Vol. 42(1), 41–62. DOI:10.47152/ziksi2023013
- Dodig, D. (2013). *Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih psihosocijalnih posledica*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- ESPAD Group (2020), ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, EMCDDA Joint Publications, *Publications Office of the European Union*, Luxembourg.
- Gupta, R. & Derevensky, J. L. (2000). Adolescents with gambling problems: from research to treatment. *Journal of gambling studies*, 16 (2–3), 315–342. doi.org/10.1023/a:1009493200768
- Hardoon, K., Derevensky, J. & Gupta, R. (2003). Empirical measures vs. perceived gambling severity among youth: Why adolescent problem gamblers fail to seek treatment. *Addictive Behaviors*, Volume 28, Issue 5, 933–946. https://doi.org/10.1016/S0306-4603(01)00283-0
- Isić-Imamović, A. i Maglić, A. (2020). *Znanstveno-teorijska i empirijska saznanja o odrednicama problematičnog kockanja*. Mogućnosti islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u prevenciji ovisnosti o kockanju, 47–72.
- Jugović, A. (2004). Rizična ponašanja omladine u Srbiji. U: S. Mihailović (ur.), *Mladi zagubljeni u tranziciji*, Beograd: Centar za proučavanje alternative, 177–203.
- Kešetović, Ž., Šekarić, N. i Lipovac, M. (2018). Video-nadzor kao mera situacione prevencije u obrazovno-vaspitnim ustanovama. U: *Bezbednost u obrazovno-vaspitnim ustanovama i video-nadzor*. Fakultet bezbednosti, Beograd, 30–42.
- Kilibarda, B. i Nikolić, N. (2020). *Istraživanje o stilovima života stanovništva Srbije 2018. godine*. Beograd: Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut”.
- Kovačević-Lepojević, M., Žunić-Pavlović, V. (2010). Teorijski i praktični aspekti situacione prevencije. U: Žunić-Pavlović V., Kovačević-Lepojević M. Ž. [ur.], *Prevencija i tretman poremećaja ponašanja*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 91–109.
- Kryszażyty, D. T., Hahmann, T. E., Schuler, A., Hamilton-Wright, S., Ziegler, C. P., & Matheson, F. I. (2018). Problem gambling and delinquent behaviours among adolescents: A scoping review. *Journal of Gambling Studies*, 34(3), 893–914. https://doi.org/10.1007/s10899-018-9754-2
- Milošević, S. (2020). *Socio-kulturni aspekt kockanja kroz istoriju*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Vol. XXXIX, 1, 107–122.

- Milošević, S. i Milošević, V. (2020). Kockanje kao kriminogeni faktor. *Zbornik IKSI*, 2–3, 127–142. DOI: 10.47152/ziksi2020238
- Okić, R. i Mađar Stijepić S. (2022). Ovisnost o igrama na sreću u komorbiditetu sa štetnom upotrebom alkohola i psihoaktivnih supstanci. *Zdravstveni glasnik*, Vol. 8, No. 1, 144–150.
- Radovanović, I. (2016). *Zloupotreba droga u populaciji srednjoškolskih učenika: fenomenologija, etiologija i modeli prevencije*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, FASPER.
- Report Linker (2022). *Global Gambling Market to Reach \$876 Billion by 2026*. <https://www.globenewswire.com/news-release/2022/06/09/2459937/0/en/Global>
- Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A. i Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj – učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol. 24, br. 2, 24–47.
- Ricijaš, N., Maglica, T. i Dodig Hundrić, D. (2019). Regulativa igara na sreću u Hrvatskoj kao socijalni rizik. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(3), 335–361. DOI 10.3935/ljsr.v26i3.297
- Ricijaš, N. (2020). Mladi s problemima kockanja – koliko kockaju i kako vide industriju igara na sreću. *Klinička psihologija*, 13, 1–2, 47–62. DOI: 10.21465/2020-KP-1-2-0004
- Skoko, I., Topić Stipić, D. i Primorac, M. (2015). Problem ovisnosti o kladenju — Sportske kladionice u Mostaru. *Obnovljeni život*, 70, 4, 499–518.
- Tonry, M. & Farrington, D. P. (1995). Strategic approaches to crime prevention. In M. Tonry, D. P. Farrington (Eds.), *Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1–20.
- Zakon o igrama na sreću Republike Srbije, Službeni glasnik, br. 18/2020
- Welte, J. W., Wiczorek, W. F., Barnes, G. M., Tidwell, M. C., & Hoffman, J. H. (2004). The relationship of ecological and geographic factors to gambling behavior and pathology. *Journal of gambling studies*, 20(4), 405–423. <https://doi.org/10.1007/s10899-004-4582-y>

THE IMPORTANCE OF THE CONCEPT OF SITUATION PREVENTION IN SCHOOLS FOR REDUCING THE AVAILABILITY OF BETTING AND GAMBLING FACILITIES

SUMMARY

The school environment represents an important environment in which a significant part of the process of prevention of various types of problematic behaviour of young people takes place. In their prevention, in addition to numerous programs aimed at the development of social and personal strengths and competencies of students, situational prevention programs occupy an important place. Although numerous preventive programs are implemented in schools, cooperation with other subjects of society in the process of prevention is extremely important. In addition to the family, the police, and the Centers for Social Work, the subjects of the local community have an important role, primarily those who belong to and cover the area of recreational activities and entertainment. The importance of that role and of cooperation with educational institutions stems from the results of numerous research that show that the easy availability of tobacco, alcohol and other PAS, as well as places and opportunities for betting and gambling, greatly increases the degree of practicing these activities in the adolescent population. The importance of the concept of situational prevention in reducing the availability of PAS and facilities for betting/gambling near schools is the focus of interest of the author of this paper. The paper will look at the possibilities of its application in the environment of educational institutions, as well as the current situation and needs in our environment. Also, the paper will give an overview of current research, with special emphasis on those related to the consequences of the easy availability of betting/gambling facilities to adolescents, their spatial arrangement in relation to educational institutions and the legal regulations in this area that prohibit minors access in those facilities, as well as their location near schools.

KEYWORDS: *situational prevention, adolescents, school, betting, gambling.*